

Heimildanotkun fyrir háskólanema

Hér er að finna örfá atriði um notkun og skráningu heimilda, sem nemendur geta haft við hendina við ritgerðaskrif. Þessi samantekt er *engan veginn* tæmandi.

I. Hvenær á að vísa í heimildir?

Það verður að vísa í heimild (i) þegar maður notar beina tilvitnun í texta sínum en líka (ii) þegar maður setur fram sjónarmið/hugmynd/kenningu/tilgátu/túlkun/röksemdafærslu sem einhver annar en maður sjálfur fann upp á.

Ef tilvísun í heimild vantar, þar sem viðeigandi er að hafa hana, þá hefur maður gerst sekur um *ritstuld*. Ritstuldur (e. plagiarism) er ekki einungis það að nota óbreytt orðalag úr texta annarra án þess að merkja með tilvitnanamerkjum og vísa í heimild, heldur einnig það að setja fram hugmyndir annarra líkt og þær væru manns eigin. Hafa ber í huga að ritstuldur getur orðið til óvart.

Athuga ber einnig að það er ekki nóg að breyta orðalagi smávægilega til þess að sleppa tilvitnanamerkjum, jafnvel þótt vísað sé í heimild.

Það þarf ekki að vísa í heimild fyrir alkunnum staðreyndum.

II. Hvernig á að vísa í heimildir?

Það eru til mörg kerfi sem staðla útlit tilvísana í heimildir (t.d. APA-kerfið, Chicago-kerfið (Turabian-kerfið), Harvard-kerfið, MLA-kerfið, Oxford-kerfið, Vancouver-kerfið). Chicago og Oxford-kerfin bjóða bæði upp á ákveðið val og fjölbreytileika og eru sennilega algengust í klassískum fræðum en reyndar hafa mörg tímarit og ritstjórar eigin staðla, sem fara ekki nákvæmlega eftir neinu þessara kerfa. Stundum er heimildum raðað í heimildaskrá og svo vísað í heimildirnar sem þar eru, annaðhvort í neðanmálsgreinum eða aftanmálsgreinum eða jafnvel innan sviga í meginmáli ritgerðarinnar. Stundum er engin heimildaskrá en í staðinn eru allar upplýsingar um heimildina settar í neðanmálsgrein (í fyrsta skiptið sem heimildin er notuð) og svo stytt tilvísun í heimildina í næstu neðanmálsgrein ef hún kemur fyrir aftur.

Í námskeiðum sem ég kenni ætlast ég til að nemendur taki heimildir sínar saman í heimildaskrá og vísi í þessar heimildir þegar það á við í tölusettum neðanmálsgreinum enda er það sennilega víðast gert með þeim hætti í klassískum fræðum.

Aðalatriðið er auðvitað að vísa þannig í heimildina að lesandinn geti fundið nánari upplýsingar um hana í heimildaskránni og út frá þeim upplýsingum sem gefnar eru þar og í tilvísuninni geti hann fundið sjálfa heimildina (t.d. á bókasafni) og rétta staðinn í henni. Ef skráning heimilda og vísun í þær gerðu lesandanum ekki kleift að gera þetta væri tilgangslaust að vísa í heimildir. Til þess að hægt sé að finna heimildina sem vísað er

Í þurfa allar nauðsynlegar upplýsingar um heimildina að koma fram, framsetningin þarf að vera skýr og nákvæm og maður þarf að vera sjálfum sér samkvæmur.

Sum atriði eru þó meira eða minna alltaf eins í (næstum) öllum kerfum, alltént þeim sem kæmu til álita í hugvísindum:

- Í heimildaskrá er heimildum raðað í stafrófsröð eftir eftirnafni erlendra höfunda en eiginnafni íslenskra höfunda.
- Ef höfundar er ekki getið kemur ritstjórinn í stað höfundarins sem sá sem skrifaður er fyrir heimildinni í heimildaskránni. En ef bæði höfundar og ritstjóra er getið er höfundur í fyrirrúmi en ritstjórans getið á eftir titlinum.
- Titlar bóka og heiti tímarita og dagblaða eru skáletraðir.
- Titlar tímaritsgreina og kafla í bókum eru hafðir innan gæsalappa.

Svona gæti stutt heimildaskrá litið út:

Bok, Sissela. *Exploring Happiness: From Aristotle to Brain Science* (New Haven: Yale University Press, 2010).
Brickhouse, Thomas C. og Nicholas D. Smith. *Plato's Socrates* (Oxford: Oxford University Press, 1994).
Evans, Nancy. *Civic Rites: Democracy and Religion in Ancient Athens* (Los Angeles: University of California Press, 2010).
Inwood, B. (ritstj.). *The Cambridge Companion to the Stoics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
Lewis, Sian. *Greek Tyranny* (Exeter: Bristol Phoenix Press, 2009).
Vilhjálmur Árnason. *Broddflugur: Siðferðilegar ádeilur og samfélagsgagnrýni*. Geir Sigurðsson (ritstj.). (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1997).

En hún gæti einnig litið svona út:

Bok, S. 2010. *Exploring Happiness: From Aristotle to Brain Science*. New Haven: Yale University Press.
Brickhouse, T.C. og N.D. Smith. 1994. *Plato's Socrates*. Oxford: Oxford University Press.
Evans, N. 2010. *Civic Rites: Democracy and Religion in Ancient Athens*. Los Angeles: University of California Press.
Inwood, B. (ritstj.). 2003. *The Cambridge Companion to the Stoics*. Cambridge: Cambridge University Press.
Lewis, S. 2009. *Greek Tyranny*. Exeter: Bristol Phoenix Press.
Vilhjálmur Árnason. 1997. *Broddflugur: Siðferðilegar ádeilur og samfélagsgagnrýni*. Geir Sigurðsson (ritstj.). Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Það er ekki aðalatriði hvort ártalið kemur á eftir nafni höfundar eða ekki. Það er ekki aðalatriði hvort það er svigi utan um ártalið eða útgáfustað og útgefanda eða ekki. En það skiptir máli að vera sjálfum sér samkvæmur og gera alltaf eins! (Og að sjálfsögðu ber að fara eftir þeim fyrirmælum sem gefin eru hverju sinni. En þau geta verið breytileg.)

Takið eftir að ef um ritstýrt verk er að ræða er ritstjórinn auðkenndur með (ritstj.) á eftir nafni sínu í heimildaskránni (sbr. Inwood (2003) að ofan). Eðlilegt er að þessar og aðrar sams konar upplýsingar séu á íslensku, t.d. „3. útg.“ en ekki „3. ed.“ og „þýð.“ en ekki „transl.“ o.s.frv. (nema auðvitað ef ritgerðin ykkar er öll á ensku.) Takið einnig eftir að ef ritstýrt verk er án höfundar kemur ritstjórinn í stað höfundarins sem sá sem skrifaður er fyrir heimildinni í heimildaskránni. En ef bæði höfundar og ritstjóra er getið, þá er höfundurinn skrifaður fyrir verkinu og ritstjórans getið á eftir titlinum (sbr. Vilhjálm Árnason (1997) að ofan).

Takið einnig eftir að ef höfundar eru tveir eða fleiri (sbr. Brickhouse og Smith hér að ofan) nægir að raða fyrsta höfundi eftir eftirnafni sínu í heimildaskránni vegna þess að einungis hans nafn hefur áhrif á hvar heimildin lendir í stafrófsröðinni. (Í þessu tilviki er heimildinni raðað á eftir Bok (2010) og undan Evans (2010) af því að eftirnafn fyrsta höfundar hefst á Br en nafn annars höfundar, þ.e. Smith, hefur engin áhrif á hvar heimildin er í stafrófsröðinni. Þess vegna er óþarfi að skrifa Brickhouse, Thomas C. og Smith, Nicholas D. og þar fram eftir götunum)

Í heimildaskránum hér að ofan eru einungis bækur. Bækur tilheyra oft ritröðum en þótt stundum sé ritraðarinnar getið í heimildaskrá er það þó sjaldnast gert og sennilega óþarfi.

Í heimildaskránum hér að ofan er ekki tekið fram blaðsíðutal enda er það almennt ekki gert þegar um bækur er að ræða. Í staðinn nægir að geta blaðsíðutals þegar vísað er í heimildina; þá er lesandanum sagt hvar í bókinni upplýsingarnar er að finna hverju sinni þegar í hana er vísað. Hins vegar horfir málið öðruvísi við þegar um tímaritsgreinar og bókarkafla er að ræða en þá er venjan að geta blaðsíðutals (fyrstu og síðustu blaðsíðu) í heimildaskránni.

Svona gæti heimildaskrá með greinum og bókarköflum litið út:

Bett, Richard. „Aristocles on Timon on Pyrrho: The Text, Its Logic and its Credibility“, *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 12 (1994a): 137-181.

Bett, Richard. „What Did Pyrrho Think about the ‘Nature of the Divine and the Good’?“, *Phronesis* 39 (1994b): 303-337.

Döring, Klaus. „The Students of Socrates“, hjá Donald R. Morrison (ritstj.), *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011): 24-47.

Stopper, M.R. „Schizzi Pirroniani“, *Phronesis* 28 (1983): 265-297.

Svavarsson, Svavar Hrafn. „Pyrrho’s Dogmatic Nature“, *Classical Quarterly* 52 (1) (2002): 248-256.

Titlar greina og bókarkafla eru hafðir innan gæsalappa (munið að hafa íslenskar gæsalappir, þ.e. „“, í íslenskum texta). Heiti tímarita og bóka eru skáletruð. Ef um tímaritsgrein er að ræða (sbr. t.d. Stopper (1983) hér að ofan) fylgja síðan upplýsingar um árgang, stundum einnig hefti ef hver árgangur er gefinn út í nokkrum heftum á ári (sbr. Svavar Hrafn Svavarsson (2002) hér að ofan), þá ártal í sviga (ef það er ekki gefið upp

strax á eftir nafni höfundar eins og í seinni útgáfu heimildaskrárinnar á blaðsíðunni hér á undan), svo tvípunktur og blaðsíðutal fyrstu og síðustu blaðsíðu.

Takið eftir hvernig vandinn er leystur þegar sami höfundur hefur birt fleiri en eina grein á sama ári. Í heimildaskránni hér að ofan á Richard Bett tvær greinar sem birtust sama ár. Þá er augljóslega ekki hægt að segja lesandanum í neðanmálgrein að skoða Bett (1994) því lesandinn getur ekki vitað hvora greinina er vísað í. Til að leysa þetta er greinunum gefinn bókstafur með ártalinu, þ.e. (1994a) og (1994b). Þá er hægt að segja í neðanmálgrein án þess að hætta sé á ruglingi: „Sjá Bett (1994b).“

Ef um bókarkafla er að ræða (sbr. t.d. Döring (2011) hér að ofan) koma á eftir heiti kaflans upplýsingar um ritstjóra (sem er auðkenndur með „(ritstj.)“ á eftir nafni sínu), þá titill bókarinnar og aðrar upplýsingar um hana og að lokum tvípunktur og blaðsíðutal fyrstu og síðustu blaðsíðu. Ef fleiri en einn kafli úr sömu ritstýrðu bók eru í heimildaskránni nægir

að hafa sér færslu fyrir ritstýrðu bókina og sleppa fullum bókfræðilegum upplýsingum á eftir hverjum kafla. Dæmi:

Í stað:

Döring, Klaus. „The Students of Socrates“, hjá Donald R. Morrison (ritstj.), *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011): 24-47.

McPherran, Mark L. „Socratic Religion“, hjá Donald R. Morrison (ritstj.), *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011): 111-137.

Ober, Josiah. „Socrates and Democratic Athens“, hjá Donald R. Morrison (ritstj.), *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011): 138-178.

Mætti hafa:

Döring, Klaus. „The Students of Socrates“, hjá Morrison (2011): 24-47.

McPherran, Mark L. „Socratic Religion“, hjá Morrison (2011): 111-137.

Morrison, Donald R. (ritstj.), *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

Ober, Josiah. „Socrates and Democratic Athens“, hjá Morrison (2011): 138-178.

Hér fékk sem sagt Morrison sérstaka færslu í heimildaskránni fyrir ritið *The Cambridge Companion to Socrates*. Í stað þess að endurtaka allar upplýsingar um það rit í hvert sinn sem kafli í bókinni fær færslu nægir hjá hverjum kafla að vísa í Morrison í heimildaskránni.

III. Fornir höfundar

Venjur um tilvísanir í forna höfunda eru aðeins öðruvísi en þær venjur sem ríkja um tilvísanir í nútíma höfunda og um þessar sérstöku venjur fornfræðinnar er ekki fjallað í *Handbók um ritun og frágang* og sambærilegum ritum. Besti leiðarvísirinn um hinar ýmsu venjur fornfræðinnar og undirgreina hennar er David M. Schaps, *Handbook for Classical Research* (London: Routledge, 2010).

Fyrst ber að nefna að oftast dugar að vísa í rit fornra höfunda án þess að hafa þau í heimildaskrá enda gæti það verið vandkvæðum bundið. Tökum dæmi af tilvísun í Platon:

Í 4. bók *Ríkisins* færir Platon rök fyrir því að réttlæti sé heilbrigði sálarinnar.¹ Um þau rök hefur margt verið skrifað.²

¹ Platon, *Ríkið* 444C.

² Sjá Reeve (1988): 162-7.

Í dæminu hér að ofan er neðanmálsgrein sem vísar í *Ríkið* eftir Platon til að styðja fullyrðinguna í meginmálinu. Nú vill svo til að þetta er fullnægjandi tilvísun, það er ekki þörf á neinu til viðbótar og það þarf ekki að setja heimildina í heimildaskrá enda ekki vísað í neina tiltekna útgáfu eða þýðingu textans til að ræða eða nota orðalag hennar. Ef orðalag tiltekinnar þýðingar væri notað, t.a.m. í beinni tilvitnun, eða orðalag tiltekinnar texta-útgáfu væri til umfjöllunar, svo sem í handritafræðilegri umfjöllun eða ef vafi leikur á réttum texta, þá væri vitaskuld annað uppi á teningnum. En hér er einungis vísað til þess sem segir efnislega á þessum stað í ritinu. Næsta neðanmálsgrein á eftir er hins vegar ekki fullnægjandi eins og sér heldur verður að setja þá heimild í heimildaskrá. Ef við setjum nú upp heimildaskrá gæti hún litið svona:

Reeve, C.D.C. *Philosopher-Kings: The Argument of Plato's Republic* (Indianapolis: Hackett, 1988).

Nú getur lesandinn fundið nánari upplýsingar um heimildina sem neðanmálsgrein 2 vísar á í heimildaskránni og þar eru nægar upplýsingar um hana til þess að lesandinn geti enn fremur fundið heimildina sjálfa á bókasafni og flett upp á blaðsíðu 162 eins og neðanmálsgrein 2 segir til um.

En við myndum ekki setja eftirfarandi í heimildaskrá:

Platon. *Ríkið* (Aþena: Akademían, ca. 385 f.Kr.).

Þetta væri augljóslega fráleitt og tilgangslaust því þetta hjálpar lesandanum alls ekki við að finna heimildina á bókasafni eða annars staðar til að fletta í henni. En við gætum aftur á móti sett eftirfarandi:

Platon. *Ríkið*. 2. útgáfa. Eyjólfur Kjalar Emilsson (þýð.) (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1997).

Og það er viðeigandi að gera það ef við erum að fjalla um eða vitna beint í íslensku þýðinguna, t.d. ef við notum eða fjöllum um orðalagið í þeirri þýðingu. En vandinn við að vísa annars á blaðsíðu 351 í fyrri bindi íslensku þýðingarinnar (í stað þess að vísa bara á Ríkið 444C) er sá að þá getur enginn flett upp staðnum sem vísað er í nema hafa þessa tilteknu þýðingu við höndina. Það sem við viljum er að segja lesandanum hvar í Platoni þessi staður er en ekki endilega hvar í íslensku þýðingunni hann er. Þess vegna hefur myndast sú hefð að vísa ekki í tiltekna þýðingar fornra texta nema nauðsyn krefji. Í staðinn eru staðlaðar kaflaskiptingar eða spássíutölur sem segja okkur hvar við erum í textanum óháð blaðsíðutali þeirrar þýðingar sem við höfum í höndunum. Til dæmis eru spássíutölurnar fyrir samræður Platons blaðsíðutalið úr útgáfu Henricusar Stephanusar á verkum Platons frá 1578; þannig að á blaðsíðu 351 í fyrri bindi íslensku þýðingarinnar á *Ríkinu* er nú að finna á spássíunni merkinguna 444C sem merkir að þetta er sá staður í textanum sem var á blaðsíðu 444 (um miðja síðuna) í útgáfu Stephanusar. Þessi sama spássíumerking er núna á spássíu meira eða minna allra þýðinga og í öllum útgáfum af gríska textanum til að auðvelda fólki að finna rétta staðinn óháð því hvaða útgáfu það hefur í höndunum. Í ensku þýðingunni sem Penguin gefur út gæti 444C til dæmis verið á blaðsíðu 238 en lesandinn sem hefur þá þýðingu í höndunum getur líka fundið rétta staðinn í henni út frá neðanmálgrein 1 í sýnidæminu hér að ofan.

Af þessum sökum nægja upplýsingarnar í neðanmálgrein 1 í dæminu að ofan til að vísa lesandanum á réttan stað og því er óþarfi að bæta inn fleiri upplýsingum í heimildaskrá.

En neðanmálgreinin hefði einnig getað litið svona út:

Pl., R. 444C.

Hér er „Pl.“ stöðluð skammstöfun á nafni Platons og „R.“ stöðluð skammstöfun á titli *Ríkisins* á latínu: *Res publica*. Í fornfræði er venjan nefnilega sú að vísa alltaf í rit fornanna með latneskum titli – óháð því hvort um grískan eða rómverkan höfund er að ræða. Undantekningar eru titlar þeirra rita sem eru ekki til í handritum heldur hafa fundist á pappýrus-brotum seint á 19. öld og á 20. öld. Enn fremur er verk þeirra höfunda, sem einungis eru varðveitt í brotum, venjulega að finna í einhverju ritstýrðu brotasafni, svo sem *Die Fragmente der Vorsokratiker* (DK), sem kennt er við Diels og Kranz, eða *Die Fragmenta der grichischen Historiker* (FGrHist), sem ritstýrt var af Felix Jacoby. Um allt þetta er téður Schaps (*Handbook for Classical Research*) langbesti inngangurinn fyrir byrjendur (og stundum einnig lengra komna).

Lista yfir allar staðlaðar skammstafanir er að finna annars vegar fremst í H.G. Liddell og R. Scott, *A Greek-English Lexicon* endursk. útg. (Oxford: Clarendon Press, 1996) fyrir gríska höfunda og hins vegar fremst í P.G.W. Glare (ritstj.), *Oxford Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press, 1996) fyrir rómverska höfunda. Einnig má notast við sambærilega lista yfir staðlaðar skammstafanir fremst í Charlton Thomas Lewis, *A Latin Dictionary founded*

on Andrew's edition of *Freund's Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press, 2002) og Simon Hornblower og Antony Spawforth (ritstj.), *The Oxford Classical Dictionary*, 3. útg. (Oxford: Oxford University Press, 1999). Í sumum tilvikum getur verið smávægilegur munur á skammstöfununum. Ef við fylgum til dæmis *The Oxford Classical Dictionary* myndi tilvísunin hér að ofan líta svona út:

Pl., *Resp.* 444C.

Þessi mismunur gerir ekkert til að því gefnu að maður sé sjálfum sér samkvæmur í notkun skammstafana.

IV. Aðrar venjur

Stundum eru notaðar latneskar skammstafanir við skráningu heimilda. Nemendur ráða því sjálfir hvort þeir gera það. Hér eru nokkrar algengar skammstafanir:

<i>Cf.</i>	<i>Confer</i>	samanber
<i>Ibid.</i>	<i>Ibidem</i>	á sama stað
<i>Id.</i>	<i>Idem</i>	sami
<i>Loc. cit.</i>	<i>Loco citato</i>	á staðnum sem vísað var til
<i>Op. cit.</i>	<i>Opere citato / opus citatum</i>	í verkinu sem vísað var til
<i>S.v.</i>	<i>Sub voce</i>	undir yfirskriftinni

Cf. er stytting á „*confer*“ sem er boðháttur sagnarinnar „*confero*“, að bera saman. Þessi skammstöfun er notuð til að kynna heimild sem er gagnstæð annarri heimild eða því sem fram kemur í ritgerðinni. Hún merkir ekki „sjá“ þótt hún sé stundum ranglega notuð þannig (ef til vill frekar „sjá þó“ eða eitthvað slíkt).

Ibid. er notuð í stað þess að endurtaka nákvæmlega sömu upplýsingar og í síðustu neðanmálsgrein. Dæmi:

Platon fæddist árið 427 f.Kr.¹ Faðir hans hét Ariston.²

¹ Kraut (1997): 27.

² *Ibid.*

Hér er vísað á blaðsíðu 27 í riti Krauts sem kom út 1997, ýtarlegri upplýsingar um það yrði væntanlega að finna í heimildaskrá. Í næstu neðanmálsgrein er aftur vísað í sama höfund, sömu bók og sömu blaðsíðu með því að skrifa „*Ibid.*“

Id. er meðal annars notuð til að vísa á sama höfund og rit en á annan stað í ritinu. Dæmi:

Aristóteles fæddist árið 384 f.Kr.¹ Faðir hans var læknir.²

¹ Barnes (1992): 15.

² *Id.*, 34.

Hér er vísað á blaðsíðu 15 í riti Barnes sem kom út 1992 og eins og í dæminu að ofan má gera ráð fyrir að ýtarlegri upplýsingar um það yrði að finna í heimildaskrá. Í næstu neðanmálsgrein er hins vegar vísað á blaðsíðu 34 en í sömu bók eftir sama höfund.

Loc. cit. er notuð til að vísa til áður nefnds staðar í riti en *op. cit.* er notuð til þess að vísa til áður nefnds rits.

S.v. er notuð til að vísa til staðar í uppflettiritum með því að vísa til fyrirsagnar en ekki til að mynda blaðsíðu. Dæmi:

Pelópskagastríðið var mannskæðasta stríð Grikkja á klassískum tíma.¹

¹ Um Pelópskagastríðið má lesa í S. Hornblower og A. Spawforth (ritstj.), *The Oxford Classical Dictionary* (Oxford: Oxford University Press, 1996) s.v. „Greece (prehistory and history)“.

Hér er vísað á grein í alfræðiriti með því að segja lesandanum hver fyrirsögnin er; lesandinn ætti að geta fundið staðinn auðveldlega án blaðsíðutals af því að í alfræðiritum og öðrum uppflettiritum er greinum eða efnisatriðum raðað í stafrófsröð.

Athugið að þegar latínu er slett, annaðhvort í skammstöfunum á borð við þær sem hér hafa verið nefndar eða einstök orð eða frasar, þá er hún venjulega skáletruð. Dæmi: „Þeir höfðu *de facto* lýst yfir stríði.“

V. Gagnlegir tenglar

Eiríkur Rögnvaldsson – Leiðbeiningar um ritgerðasmíð:

<http://notendur.hi.is/eirikur/ritun.htm>

Hjalti Snær Ægisson – Ritgerðaskrif og heimildaskráning (vor 2010):

<http://www.hi.is/sites/default/files/oldSchool/RitgerdaskrifogheimildaskraningApr%C3%ADl2010.pdf>

Jón Gunnar Þorsteinsson og Þorsteinn Vilhjálmsson. „Hvað er ritstuldur?“. *Vísindavefurinn* 25.7.2005. <http://visindavefur.is/?id=5154>. (Skoðað 17.9.2010).

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn: Heimildaleit:

<http://landsbokasafn.is/index.php/bokasafnid/safnfradsla-2/heimildaleit>